

Література:

1. Анимица Е.Г. Системный подход к разработке вопросов теории расселения. – В сб. Научные труды Свердловского пединститута, 1978. - № 301, С.38-55.
2. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. - Чернівці: Рута, 2003. - 392 с.
3. Заставецька Ольга, Заставецький Тарас. Географічні засади формування територіальних громад у світлі нового адміністративно-територіального устрою України // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Географія. – Тернопіль, 2005. - №2. - С.10-13.
4. Матеріали громадських обговорень проекту Закону України "Про територіальний устрій України". – Київ: 2005.
5. Мохначук С.С. Проблемы управления географическими объектами // Экономическая география. – Вып.33. - К.: Вища школа, 1982, С.5-20.
6. Литовка О. Комплексное социально-экономическое прогнозирование развития региональных систем расселения и демографический прогноз. В сб. научн. трудов НИИ экон. и экон. матем. методов с вычислительным центром Таджикской ССР,1979. -№12, С.61-69
7. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Географія. – Тернопіль, 2005. - №2. - С.10-13.
8. Пістун Микола. Суспільно-географічні засади нового адміністративно-територіального поділу України // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія. - 1999. - №2. - С.7-10
9. Проект Закону "Про територіальний устрій України". - К., 2005.

Summary:

Lesia Zastavetska. SYSTEMS OF MOVING AS THE BASE SUBJECTS LOCAL SELF-MANAGEMENT.

During formation of the new administrative foundations the important task of geography is the research of systems of moving of the population, which already exist. And also search of ways of transformation of systems of moving with the purpose of creation of an effective system of state management by them. The author investigates a problem on an example of systems of moving of the Ternopil region.

УДК 911.3

Наталія РАТУШНЯК

ОЦІНКА РІВНЯ БІДНОСТІ РЕГІОНУ

Перехід України на ринкові відносини зумовив кризові процеси у всіх сторонах суспільного життя. В цей час різко знижуються доходи населення, нерідко вони не досягають прожиткового мінімуму. Перехідний період також характеризується неприпустимо низьким рівнем охорони праці, медичного обслуговування, неефективністю діяльності системи соціального захисту та ін. У таких умовах закономірно підвищується кількість бідних домогосподарств в країні, що вимагає вжиття відповідних заходів щодо пом'якшення впливу негативних наслідків трансформаційних процесів на рівень життя населення.

У зв'язку із цим дуже актуальними і своєчасними є дослідження рівня бідності населення окремого регіону, визначення його критеріїв та застосування методики визначення абсолютної та відносної меж бідності. Об'єктом мого наукового дослідження вибрано один з найменш розвинених у економічному відношенні регіон України – Тернопільську область, що відзначається найнижчими в державі показниками доходів населення.

Проблемі оцінки та дослідження бідності приділяють увагу цілий ряд сучасних авторів як в Україні, так і за кордоном. Методологічні основи дослідження бідності в Україні закладені у роботах Е. Лібанової, В. Новикова, А. Ревенко, Ю. Саєнко, Л. Черенько тощо.

Існуючі сьогодні методики виявлення бідних домогосподарств можна об'єднати в три основні групи:

1. Виявлення бідності здійснюється шляхом порівняння доходів домогосподарств чи

окремих людей з межею бідності – показником, що визначається як співвідношення вартісної величини обраного в країні відносного критерію бідності на основі даних комплексного обстеження умов життя домогосподарств із прожитковим мінімумом в розрахунку на одну особу на місяць. Якщо доходи нижчі від рівня цієї межі, то сім'я або людина вважається бідною.

2. Домогосподарство або окрема людина належать до категорії бідної, якщо їх споживання є нижчим за визначену межу бідності.

3. Домогосподарство або окрема людина вважаються бідними, якщо їм не доступний загальноприйнятий у суспільстві набір життєвих благ, тобто цього разу безпосередньо аналізується ступінь задоволення потреб (метод депривацій) [1, с.50].

У першій і другій групі методик оцінки бідності (відносної) використовуються грошові індикатори бідності.

Найбільш традиційний та поширений метод виявлення бідності базується на зіставленні прибутків з величиною прожиткового мінімуму, під якою і розуміють абсолютну межу бідності. При цьому вважається, що коли поточні грошові прибутки сім'ї нижчі від вартості визначеного в країні (регіоні) прожиткового мінімуму, вона не може задовольнити потреби, передбачені у мінімальному споживчому бюджеті. В сучасних соціально-економічних умовах у нашій країні більш доцільним є використання не доходів, а споживання, як грошового індикатора бідності, що зазначається і в прийнятій методиці комплексної оцінки бідності.

Крім грошових індикаторів бідності, у світовій практиці застосовуються і негрошові. При цьому бідність асоціюється з недостатнім рівнем здоров'я, харчуванням і освіти, порушенням соціальних зв'язків, незахищеністю, низькою самооцінкою і безпорадністю.

На мою думку, доцільно використовувати комбінований індикатор бідності, побудований на основі поєднання бідності за доходами чи витратами (за прожитковим мінімумом) з ознаками бідності за деприваціями. І, нарешті, було б доцільним використання інформації щодо суб'єктивної бідності, яка визначає думку самих бідних про всі ці аспекти.

Бідність є наслідком багатьох взаємозалежних факторів, серед яких виділяються:

- економічні (зменшення прибутків населення, висока диференціація, низька заробітна плата, безробіття);
- соціальні (інвалідність, старість, маргіналізація, дитяча бездоглядність);
- демографічні (неповні родини, родини з високим навантаженням утриманців, молодь і старше покоління зі слабкими позиціями на ринку праці) [12, с.22].

Складна ситуація з бідністю у Тернопільській області пояснюється значною мірою низькою часткою участі області у загальнодержавному виробництві та господарстві загалом. Найбільшою проблемою для області, як і для України, досі залишається можливість працевлаштування чималої кількості громадян, забезпечення їх робочими місцями і пристойним заробітком. Адже на Тернопільщині зафіксований один із найвищих рівнів безробіття в Україні (13,1 % у 2002 р. і 11,9 % у 2004 р.), а один-два працюючих не можуть утримувати навіть одного непрацюючого члена сім'ї.

В структурі прибутків населення області найвища частка припадає на соціальні допомоги й інші одержані поточні трансфери (у 2001 р. – 34,8%; у 2002 р. – 36,2%; у 2003 р. – 43,1%; у 2004 р. – 46,3 %) та заробітну плату (34,1 %, 33,4 %, 31,4 %, 31,3 % відповідно).

Важливим елементом доходів населення є заробітна плата, яка у січні-липні 2004 року (номінальна середньомісячна) порівняно з січнем-липнем 2003 року зросла на 29,6 % і становила 362,54 грн. Найбільші розміри заробітної плати спостерігались у працівників фінансової сфери, залізничного і трубопровідного транспорту, які перевищували середній показник по економіці області у 2,3-2,9 рази. Водночас, значно нижчим залишився розмір заробітної плати у працівників сільського господарства, працівників готелів та ресторанів, де він не перевищував 57% від середнього рівня в економіці області. Так, середньомісячна

номінальна заробітна плата найманих працівників за видами промислової діяльності перевищує більше, ніж в 2 рази, зарплату робітників підприємств сільського господарства і пов'язаних з ним послуг (відповідно 359,58 грн. і 149,50 грн. у 2003 р. та 442,56 грн. і 215,32 грн. у 2004 р.), а найвищий рівень і розмір останньої – в м. Тернополі, Тернопільському, Чортківському та Підволочиському районах.

Зберігається також значна диференціація регіонів області за рівнем оплати праці. Найвищий її рівень у м. Тернополі (483,07 грн. у 2003 р. та 510,46 грн. у 2004 р.) перевищує найнижчу оплату праці у Шумському районі (245,39 грн. у 2003 р. та 264,50 грн. у 2004 р.) майже у 2 рази.

Загалом населення Тернопільської області отримує заробітну плату дещо вищу за встановлену межу бідності, яка у 2001 р. становила 170-172 грн. та 185-189 грн. у 2002-2003 рр., але це не забезпечує належний рівень добробуту людей. Посилюють достатньо високий рівень бідності в області дуже низькі середньомісячні заробітні плати працівників сільського господарства, в якому займається більша частина населення Тернопільщини. Адже оплата праці в цій галузі нижча за межу бідності відповідно на 62-64 грн. (2001р.) і на 65-68 грн. (2002р.).

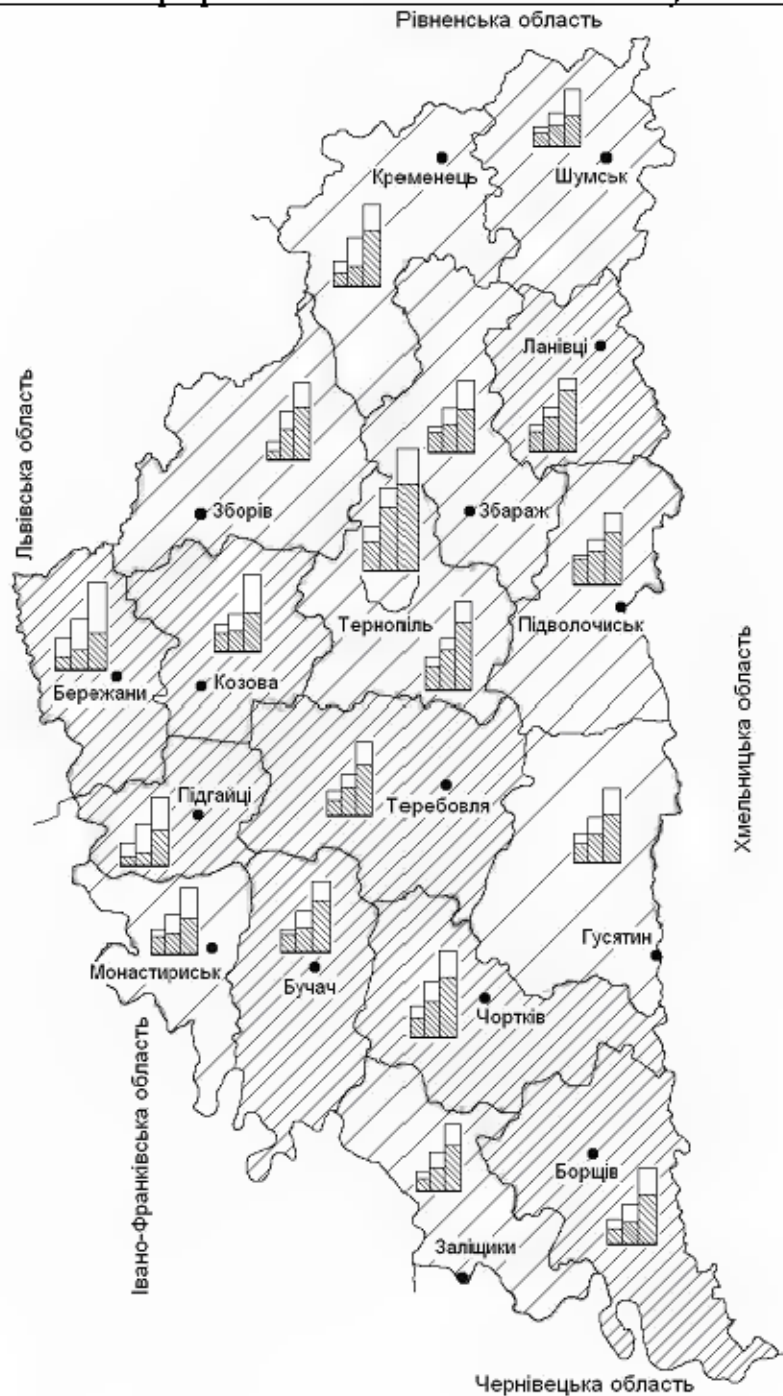
У структурі витрат та заощадження населення Тернопільської області більшу частину становлять витрати на придбання товарів та послуг (83,2 % у 2001 р.; 82,5 % у 2002 р.; 74,7 % у 2003 р.; 75,2 % у 2004 р.) і досить незначна частка приросту фінансових активів (10,2 %, 20,1 %, 18,9 % відповідно у 2001, 2003, 2004 рр.).

Незалежно від того, що в основу визначення рівня бідності в області взято: відносну чи абсолютну межу, її рівень дуже високий. Частка населення з середньодушовими грошовими витратами у місяць нижче середнього рівня грошових витрат у 2001 р. становила 62,4 %, у 2002 р. – 66,1 %, а у 2003 р. – 71,2 %. Досить висока частка населення з витратами нижче рівня забезпечення прожиткового мінімуму для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям (у 2001 р. – 65 грн., у 2002-2003 рр. – 80 грн.) – 18,4 % у 2001 р., 13,9 % у 2002 р. і 10,6 % у 2003 р. В даному випадку варто відзначити відмінності останнього показника в міських та сільських поселеннях, де проявляється диференціація показників бідності, що є наслідком відмінностей економічного розвитку, рівнів цін та оплати праці. Так, у 2001 р. вона становила 3,8 % у міських і 18,4 % у сільських поселеннях, у 2002 р. – 10,3 % і 16,6 %, а у 2003 р. – 2,5 % і 16,5 % відповідно.

Якщо ж вираховувати рівень бідності за абсолютною величиною, то майже все населення Тернопільської області можна вважати бідним. Частка населення із середньодушовими грошовими витратами у місяць, нижчими від прожиткового мінімуму, становить 91,5 % у 2001 р., 92,2 % у 2002 р. і 83,7 % у 2003 р. Тут також існує територіальна диференціація (село чи місто): у 2001 р. 88,1 % у міських і 94,2 % у сільських поселеннях, у 2003 р. – 64,2 % і 97,7 %.

Вже з 2003-2004 років почала зменшуватись частка населення із середньодушовими грошовими витратами, нижчими від прожиткового мінімуму (83,7 %, а у міських поселеннях – 64,2 %). Це позитивна тенденція! Але, якщо врахувати, що суттєвого зростання прибутків людей не відбулось, то виникає запитання, де громадяни беруть кошти для задоволення першочергових потреб? Тут проявляються елементи тінізації прибутків, частину яких населення схильне приховувати від оприлюднення. Така ситуація також пояснюється "прихованими" чинниками – неоформленими між роботодавцем і робітником стосунками, зарплатою у вигляді "конвертів", вуличною торгівлею, підпільним виробництвом чи сферою побутових послуг, заробітчанством поза межами країни тощо. Проте у сільській місцевості покращення поки що не спостерігається (97,7 % людей живе, витрачаючи менше вартості, встановленого прожиткового мінімуму).

Зокрема немалі грошові надходження від людей, які працюють за кордоном, значно зменшують показники бідності в Тернопільській області. На жаль, реальний розмір цих

Ріст середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників за 2003-2004 роки:

Динаміка зміни середньомісячної зарплати (2000-2004 рр.),

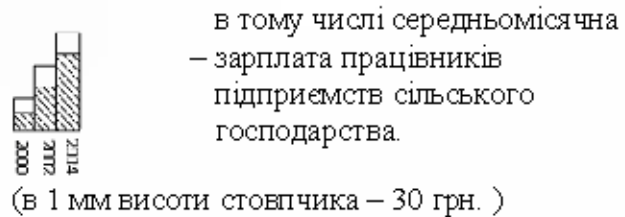
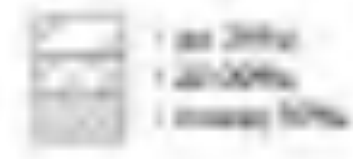

Рис.1. Зміни середньомісячної зарплати у районах і м.Тернополі за 2000-2004 роки

поступлень визначити важко, а трудові міграції з кожним роком все більше перетворюються в еміграції на постійне проживання, особливо осіб працездатного віку.

В Тернопільській області існує залежність рівня середньодушових грошових витрат від кількості дітей у сім'ї (у 2001 р. близько 66%, у 2002 р. – 64,9%), тобто чим більша їх чисельність, тим домогосподарство бідніше. Отже, сім'ї з дітьми наражені на найвищий ризик бідності. Це, в свою чергу, формує передумови так званої “спадкової” бідності – діти з бідних родин, не отримуючи сьогодні належної професійно-освітньої підготовки, ставши дорослими, матимуть мало шансів отримати згодом високооплачувану роботу, не матимуть змоги забезпечити необхідним своїх нащадків, приречені на таке ж бідкування у дорослому житті.

Найвідчутнішими наслідками зниження реальних доходів і платоспроможного попиту населення є зниження обсягів споживання продуктів харчування, погіршення його структури, якості та асортименту, що приводить до скорочення тривалості життя населення. Аналізуючи вміст поживних речовин у продуктах харчування, спожитих в домогосподарствах Тернопільщини, проявляються елементи бідності. Адже в раціоні людей переважають вуглеводи і дуже низький вміст білкової їжі.

Важливим показником характеристики рівня соціальних негараздів є забезпеченість житлом. Варто відзначити, що протягом 1990-2004 років цей показник поступово зростав (від 17,7 м² у середньому на одного жителя у 1990 р. до 21,6 м²), при чому він більший у сільській місцевості (у 2004 р. – 22,6 м²). Найкраще забезпечені житлом жителі Підгаєцького, Лановецького, Підволочиського, Монастирського, Тернопільського районів, тоді, як Бучацького району та м. Тернополя – найменше (відповідно 17,9 м² і 19,9 м² у 2003 р. та 18,0 м² і 20,5 м² у 2004 р.). Це одні з найнижчих показників в Україні.

За рівнем охорони здоров'я область належить до групи депресивних регіонів з незадовільним і незбалансованим ресурсним потенціалом, в якій виробнича та соціальна інфраструктура є зруйнованою, хоча рекреаційний потенціал – значний. Недоліками сучасної системи охорони здоров'я на Тернопільщині, як і в Україні, є надмірно розвинена ланка стаціонарного лікування та незначний розвиток профілактичних заходів і закладів (лікування в 5 разів дорожче, ніж профілактика). Внаслідок укрупнення лікарняних закладів у багатьох сільських населених пунктах відсутні навіть фельдшерські пункти. В області відбувається щорічне скорочення лікарняних закладів (з 89 у 1995 р. до 77 у 2002 р. та 71 у 2004 р.) та чисельності медичного персоналу (лікарів – з 5302 у 1995 р. до 5183 у 2002 р. та 5146 у 2004р.; середнього медичного персоналу – з 12764 у 1995 р. до 12039 у 2002 р. та 11926 у 2004 р.) при одночасному зростанні відвідування населенням лікарняно-поліклінічних закладів.

Таким чином, Тернопільська область належить до найменш соціально захищених регіонів України із найвищими показниками бідності (абсолютної і відносної), особливо у малих містах та сільській місцевості. Адже більшість галузей соціальної сфери перебувають в стані занепаду: погіршилися структура споживання продуктів харчування і рівень охорони здоров'я, знизилась забезпеченість населення області непродовольчими товарами тощо.

Тому поряд із першочерговими завданнями держави, напрямленими на подолання бідності людей (забезпечити зростання грошових доходів населення, значно скоротити соціальну і економічну бідність, створити умови для ефективної зайнятості населення тощо), кожен з нас повинен робити своє життя кращим. Адже “справжнє гасло справжньої демократії – не “хай це зробить уряд”, а “дайте нам зробити це самим”.

Література:

1. Берданова О. Методологічні аспекти оцінки масштабів бідності в Україні // Вісник Національної академії державного управління. – 2004. – №2. – С.49-54.
2. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2004 рік. – Тернопіль, 2005. – 482 с.
3. Мазурок П. Державні заходи щодо регулювання диференціації доходів населення і зниження бідності // Україна: аспекти праці. – 2004. – №6. – С.21-25.

Summary:

This article is about the problem of poverty, its particularity in Ternopil region, that is the result of many interconnected factors. The territorial distinctions of social inequality in districts are shown here too.

УДК 338: 351 (477)

Любомир КОКОВСЬКИЙ

**КРИТЕРІЇ І ПОКАЗНИКИ ГЕОГРАФІЧНОГО ВИМІРУ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

Проблема забезпечення економічної безпеки держави безперечно є важливим елементом її розвитку. Важливою проблемою характеристики економічної безпеки на макро- та мезорівнях є визначення її основних критеріїв та показників. Розв'язання цієї проблеми веде за собою вирішення ще одного важливого питання – створення і розробка відповідних показників, систем індикаторів, які б дозволяли досить точно і коректно аналізувати та досліджувати суть всіх процесів та взаємозв'язків, котрі в сукупності визначають параметри розвитку суспільства і його життєдіяльності в природі та ступінь економічної безпеки країни та її регіонів.

Серед вітчизняних і російських науковців, що певною мірою звертались до проблематики визначення критеріїв та показників економічної безпеки та розробки інтегрального показника економічної безпеки, слід відмітити А.Є. Олейникова, А. Іларіонова, В.П. Мунтяна, Б.В. Губського, А.В. Степаненка, М. Герасимова, О.М. Бандурка, М. Єрмоленка, П. Белова та ряду інших вчених. Проте у цих публікаціях автори, при дослідженні економічної безпеки, не включали ряд показників, які мають безпосередній вплив на стан безпеки регіону. Через що на нашу думку, потрібно більш комплексно підходити до дослідження економічної безпеки, виділяючи при цьому показники, які охоплюють всі аспекти суспільного розвитку, що впливають на економічні процеси країни та її окремих регіонів.

Аналіз методичних підходів, щодо оцінки стану економічної безпеки України та її регіонів свідчить про відсутність єдиних підходів щодо їх здійснення. Висуваються різні критерії і показники щодо створення інтегрального показника, намагаються побудувати власну методику комплексної оцінки. При цьому вибір показників, на основі яких робиться дослідження є не обґрунтованим і часто беруться показники, які дублюють один одного, або тільки частково торкаються даної проблематики, або взято недостатню кількість показників і не можна відобразити всі аспекти економічної безпеки.

Метою статті є визначення основних критеріїв та показників економічної безпеки, які відображають всі аспекти економічної безпеки і ляжуть в основу розробки інтегрального показника економічної безпеки України та її регіонів.

Щоб подальше дослідження мало певну ґрунтовну основу, потрібно перш за все дати визначення самим поняттям “критерій” та “показник” економічної безпеки.

Вдало, на нашу думку, визначено поняття “критерій” В.І.Мунтяном: “Критерій економічної безпеки – оцінка стану економіки з точки зору найважливіших процесів, що відображають суть економічної безпеки” [8, с.36].

Критерії економічної безпеки диктують вибір певних індикаторів (показників) економічної безпеки об'єкта дослідження, що будуть змальовувати рівень її кількісних і якісних параметрів у системі світової та державної статистики.

Індикаторами економічної безпеки є найважливіші показники, що визначені за допомогою критеріїв економічної безпеки. “Показник економічної безпеки є кількісною характеристикою здатності суб'єкта зберігати стан і протистояти небезпеці досягнення цілей